

EUSKARA BATUA ETA EUSKALKIAK

Aintzat hartu beharreko praktikak

LUIS MARIA LARRINGAN

Euskara batua eta euskalkiak direla eta ez direla, gorabeherarik ez da falta izan gure artean. Denetariko iritziak izan dira gainera. Ez dakit gai tipiko horietarikoa denentz, gehi-gutxi, euskalari orok ekin baitio.

Ni ere saltsa honetara nator. Ez nator, baina, arazo honen aurrehistoria kontatzera, edota nondik-norakoa, ezta historia honen azken urteotako balantzea egitera ere. Zertara, bada? Ondorengo lerroetako gogoetak, «Euskara Batua/Euskalkiak» auziaz eta arazoaz irudikapen zuzenago eta juxtuagoak gauzatu asmoz burutu dira. Batua eta Euskalkiak, bi-biak, errealitateak ditugula, ukatzerik ez dago. Zaharragoa eta luzeagoa Euskal-

kiena; berriagoa eta laburragoa Batuarena. Dena den, Batua «indarrean» dagoen zerbait da, indarrean eta «eraginean» ere bai:

- Euskaltzaindiak proposatu duen estandarizazioa da;
- Batuaz eman den lan-produkzioa: kantitatea eta kalitatea;
- erabili ohi dituen eremuak;
- giza taldeetan eta hiztunengan duen eragina;
- kontrolatzen dituen hizkuntz industriak;
- euskalduntze-prozesuan erabili izan da neurri handi batean.

Halaz ere, gauzak sinpletu beharraren beharrez edo, Euskara Batua eta Euskalkien arteko harremanen pelikula, zuri-beltzez atera zaigu edota eskaini izan da: batuzaleak eta euskalkien aldekoak, aurrerratuak eta atzeratuak, «vaqueroak» eta indioak, zuriak eta beltzak. Gu eta gure aldekoak, eta beste guztiak. Azken batean, bi jarrera kontrajarrien historia.

Gauzak ez direla hain sinpleak edo hain erabat zuri eta beltz, uste baino konplexuagoak baizik: horixe da nire gaurko egitekoa. Arazoa bitan banatzen duen jokabide antzuz jabe-tzea, ez dugu kalterako izango, aurrerabideak aurkitzekotan. Bestalde, apologiarik onena, errekonozimendua dela uste dut, hala Batuarena, nola Euskalkiena. Horrela, bada, ez da nire asmoa Euskara Batua/Euskalkiak arazoan puntako mailarik irabaztea, *debate* baten parte hartzea baizik, lanari ekiteko eta aurrera egiteko hipotesi bat luzatuz: arazoaren konplexutasuna kontuan izateak, irudikapen okerren eta efektu negatiboen neutralizapena eragin ditzake. Eta irabazi esan dut, baina ez galtzea ere nahiko litzateke.

Eta atarikoak bukatu baino lehen, beste kontsiderazio orokor bat egin nahi nuke: arlo honetan, Euskara Batuaren eta Euskalkien inguruan, ez da «fikziorik» falta izan, gutariko bakoitzak egin baitu —eta egin behar, seguruasko!— fikzio ugari bere buruarekiko eta errealtatearekiko. Horrela, *bat*, *bakar* eta *berri* gisara agertu den arren Euskara Batua, errealtatea ez da hala suertatu, bestela baizik, Batuak arazoak baititu «bat» izateko, halaber, «bakarra» izateko, eta uste bezain «berria» izateko ere. Ortografian bertantxe, zalantzak dira oraindik, «erresistentziak» edota proposamen berriak; eta beste

eremu batzuetan, eztabaidak, ezbaiak eta dudak, modu zabalagoan dabilta. Beste hitzez esanda, baturanzko prozesuan gaude oraindik. Areago, Administrazioko, Lege-Biltzarreko, Udaletako, Auzitegietako, zenbait Erakunde Publikotako, eta abarretako hizkuntz jarduerak, «fikziozko» eta «simulakro bidezko» jarduerak dira, duten errealitate bakarra «entseiubidezkoa» eta «itzulpenbidezkoa» baita: hortxe baditugu, ez da euskarazkoak direlako, euskaraz ere egon daitezzen baizik. Egia esan, euskara, estandarra, Euskal Herria... «egiak» direlakoan dihardugu, Euskal Herria euskalduna bailitzan, baina baturantz goaz, euskalduntzen ari gara eta Euskal Herrigintzan. Oraindik apustua da, ez errenta.

Bestalde, harrokerian ibili gara gure euskararekin: zaharra dela gure hizkuntza eta aberatsa, eta paradisukoa ez bada ere, Tubalek Mesopotamiatik ekarria hor-horren baten, hots, Babelgo Dorretikakoa, etab. Baina, gauetan horrelakorik sinestu dugun arren, hurrengo goizean euskaraz bakarrik ezin joan gaitzkeela inora konturatu gara. Euskal jaialdietan eta, *euskalzale* ugari, *mintzatzaile* gutxi, ostera, kaleetan. Zorionez, ezin da —eta bada— benetako ahaleginik eta errealitaterik. Eta horretara goaz.

BABELGO DORREA

Eztabaida ahalik eta emankorrena izan dadin, alde zurretik zein aukera egiten den zehaztea komeniko da, aukera bakoi-tzari bere koherentzia propioa dario eta.

Hizkuntzen ugaritasunaz jarduterakoan, Babelgo istorioa ekarri ohi da. Badirudi derrigorrezko erreferentzia «historiko» (anekdotiko) bihurtu zaigula, erreferentzia tipiko, noiznahi eta nonnahi errepikatzen baita. Errepikapen hutsak, halere, ez ditu gauzak egia edo gezur egiten, topiko baizik, erdi egia eta erdi gezurraren muga jartzen gaituelarik. Honenbestez, ugaritasuna, gertakari gisa ikusmiratuz, errealitate bat dela ez dago inolako zalantzarik; baina, Babelgo istorio horretan bada beste balorapen bat ere: hizkuntz ugaritasuna —eta aldatu beharrekoak aldatuz, euskalkiena— zigorpene edo kastigua besterik ez da. Banaketaren aurretik eta banaketarik gabe,

hizkuntzaren paradisuua; geroztik, hizkuntzen ifernua. Gainera, guk marka guztiak hausten ei ditugu. Beraz, zigorra arindu edo ifernutik irten nahiez gero, jo dezagun batasunerantz. Eta esan dezadan, iritzi hori nahiko zabal dabilela.

Hona, bada, lehenengo oharra: arlo honetan ari garenek kontuan eduki beharko genuke, gure arteko iritzi (aburu) ezberdinen sorburuetariko bat, zatiketa edota banaketaren epistemologian datzala hain zuzen ere, hau da, gertaera hartaz iritzi bateratsu bat dugula pentsatzean. Babelgo Dorreak dakarren pentsamoldea, ez da nire gustokoa, bi arrazoiengatik: aurrena, batasuna zentzu numerikoan (ale bakarra izatean) ulertzen duelako; bigarrenik, hizkuntzen iturburua, zertarakoa eta bilakaera, giza elkarreraginetatik kanpo uzten dituelako. Hizkuntza, haatik, ezer bada, gertakari soziala da. Era berean, hizkuntzen ugaritasuna, euskalkiena bezalaxe, ez da halabarrezko gaitzerdia. Beraz, zera esan genezake: hasieran ere, bazen ugaritasunik. Gainera, nolabaiteko «gizartetasunera eta batasunera» iristeko, ezinbestekoa ote da aldeztu aurretiko (h)armonia mirakulutsu batera jotzea? Zer onura du baina, mirakuluetatik hasteak? Hizkuntzaren batasunetik —hitzarmen, akordio eta elkarreragin-premietatik— abiatuz, horren ezinezkoa ote da Euskalkien eta Batuaren bide eta eremuak formulatzea?

EUSKARA BATUA ETA EUSKALKIAK: LEHEN HURBILKETA

Zein ere den hizkuntza, beti izan ohi dira desberdintasunak haren barruan. Guk aurrebaldintza modura jarri dugun ikusmoldearen arabera, hasieran ere bazirela funtzionamendu desberdinak enuntziatu dugu. Era berean, akordioak edo adostasunak ere bai, hots, batasuna ere bai. Giza mintzairaren barnean ezin daiteke esan lehen-armonia zoragarri eta beterik izan denik inoiz. Honenbestez, ugaritasunak eta diferentziak modu positiboz planteatu beharra daukagu: ez dira kalte hutsak, ez eta gaitz-bideak ere. Zeintzuk dira, bada, Batua/Euskalkiak kontzeptupean biltzen direnak? Zeren eta hor azpian dauden desberdintasunen egiazko dimentsioa zehatz-mehatz

zein den antzematen ez den bitartean, zaila baino zailago izango zaigu beraiekiko irudikapen zuzenak burutzea.

Baten batek pentsa lezake ez dagoela diferentzia handirik, edota diferentziok ez dutela inolako garrantzirik, hots, ez dagoela hor inolako oztoporik. Eta sortutako arazoak, gain-arazoak direla. Gu ez gara hain inozoak, eta aipatu formulapean badakigu «zenbait kezka eta konponezin» ezkututzen dela.

Hizkuntza barneko desberdintasunak, bi parametroren arabera finka daitezke besteak beste:

1. balio linguistikoaren arabera, hots, kategorizapen linguistikoa eginik: «r» kakoxtuna eta «h»a zaku bereko arazoak direnekoa;
2. balio linguistikoaren erre presentazio sozialak kontuan hartuz, hau da, kategorizapen axiologikoa: «r» kakoxtuna eta «h»a, ore diferenteetako opilak ditugunekoak.

Gauzak ondo planteatu nahiez gero, derrigorrezkoa da bereizketa hori kontuan izatea.

Euskalkiek batuarekiko dituzten ezberdintasun linguistikoak, dagoeneko nahiko argi zehaztu eta deskribatuak daude, hizkuntza barruko alde nabarmenenak zubererak eta bizkaierak ekarriz. Nolanahi ere, euskalkien arteko desberdintasun linguistikoak ez omen dira uste dugun bezain sakonak. Areago, badirudi, azken urteotan gehitu egin direla. Dena dela, besterik da, diferentziori buruz gauzatu errepresentazio sozialak eta plazaratu diskurtsoak. Goian aipatu bi dimentsioak, askotan nahas-mahasian kaleratu izanagatik, sasi-bide eta sasi-azalpen ugari izan da, bizkaieraren auzia kasurako, adabaki filologiko batzuez konpondu nahi izan denean (partxeoa), edota, besterik gabe, arazoa maila pedagogikora mugatu denean (batetik besterako zubia edota bidea asmatzea bailitzan). Datu bitxigarritzat, hor dugu «hiperbizkaiera» terminoa bera, kontzeptu deskriptiboa izatetik balioespenezkoa gertatu baita. (Cf. Laka, I. (1986-87); Lakarra, J. A. (1986)). Eta egun, «bizkaitarrismo» hitzak, jokabide linguistiko bat baino gehiago, jarrera sozial baten kalifikazio «peioratiboa» adierazten du.

Esandakoaren lekuko, eta gatazkaren sustraietara eramango gaituelako, aipu luze bat egingo dut.

«Euskalkietan idazten dena eta euskaraz idazten dena ez dira elkarrenlehan hartu behar, bata bestearen arerio ez direlako, euskalkietan ahalik eta gehien idazteak ez dakarkio euskarari kalterik» adieraziz, eta Euskaltzaindiaren hitzak gogoratuz, honela jarraitzen du gure testuak:

«Hala ere, euskara batuaren etsaiak ez dira lasaitu, eta bazuetan badirudi indartu ere egin direla, komunikabideetan egiten dituzten erasoei begiratuz. Bi aldetatik etorri dira bereziki erasoak: Bizkaiera-zaleen aldetik eta Euskarazaintzakoan aldetik.

Euskara estandardizatu bizkaiera hutsa ezagutzen duten eta berau landu gabe daukaten bizkaitarrentzat buruhauste ez txikia dela, edonork aitortzen du; arazo pedagogikoa dago hor, baina, beste neurri batez euskaldun guztiok daukaguna: euskara lantzekoa.

Baina badira, 'bizkaitarrismoa' ren izenean, Euskal Herri osorako izango den euskara (euskara estandardizatu) ukatu nahi dutenak, eta bizkaieraren defentsa ez arazo pedagogikotzat eta bai helburu estrategikotzat daukatenak, euskara batuaren kontra. Borroka horixe eraman izan da batez ere Euskal Telebistan. Azkenik, sarritan, kutsu eta helburu politikoak daude tartean, bizkaieraren defentsaren izenean lortu nahi direnak.

Beste alde batetik ere badator euskara estandardizatuaren kontrako erasoa: Euskarazaintzakoan aldetik. Horiek inoiz ez dute onartu Euskaltzaindiaren gidaritza arazo horretan. Eta 'herri-euskara' jarri nahi dute euskara estandardizatuaren aurka, azken hori euskara artifizial, desitxuratu eta mordoi lotzat joz. Esan beharra dago, euskaraz ondo ala gaizki idaztea ez dela euskara batuaren ala 'herri-euskara' ren arazoa; alde batean eta bestean bait daude idazle onak eta idazle txarrak. Eta esaten den herri-euskara horrek bere funtzioak ditu gure hizkuntza nazionalaren bizitzan: horren biziberritzea eta indarberritzea beharrezkoa da euskararentzat. Baina euskara batuak hizkuntzaren alderdi formal batzu bakarrik arautzen ditu, eta ez herriaren hizkuntzaren bizitasuna bera. Horregatik 'herri-euskara' ez dago inola ere euskara estandardizatuaren aurka. Eta eguneroko bizitzan eta literaturan hizkuntza herritarra lantzeak eta erabiltzeak ez dio inolako kalterik egiten arlo eta maila formaletan erabiltzen den euskara estandardizatuari. Honek euskalkietan oinarritu behar du eta horietatik edan etengabe. Euskara estandardizatuak eta euskalkiek elkar indartu eta sendotu behar dute.

Hizkuntza estandarizatuak arautzean eta bideratzean beti gertatu izan dira kontrako jarrerak, dialektoen nahiz herriaren 'hizkera bizia' ren izenean. Euskararen bidean ere gertatzen ari dira horrelako oztopoak: ez da harritzekoa. Hala ere, erne egon behar da jarrera eta jokabide horiek, euskara estandarizatu eta modernoa lortzeko helburuaren aurka gailen ez daitezzen, sarritan Euskal Herriaren berreskurapen nazionalaren aurkako xede politikoak ere tartean bait dituzte, edota politika antieuskaldunaren jokoan erortzen dira behintzat.

Euskararen batasuna edo estandarizazioa arazo nazionala eta soziala da noski. Eta alferrikakoa litzateke, euskal gizarteak, onartuko eta bereganatuko ez balu. Baina funtsean arazo teknikoa da euskararen batasunarena. Horregatik, Euskaltzaindiari aitortu zaio hori bideratzeko eskua; eta berak hartzen dituen erabakiak arauak dira euskaldun guztiontzat. Hizkuntza herriarena dela eta berorrek lantzen eta aldatzen duela esatea ez doa horren estandarizazioaren, hizkuntzaren (sic) 'teknikariek' arautzearen aurka.» (*Jakin*, 34 zk., 54-56 or.)

Testu-zati horretan, egia esango bada, anitz maila eta eza-gumendu-alorretako «objetuak» biltzen dira. Eta ~~hor~~exegatik, arazoa konplexutasun handikoa delako hain zuzen, zenbait puntu zedarritzea komeniko da.

JARRERA NORMATIBOAK; GENESIA ETA OINARRIZKO EZAUGARRIAK

Giza-mintzairan, besteak beste, bi egituraketa-maila bereiz daitezke:

- linguistikoa
- soziala

Hizkuntza produktu eta eraikuntza sozial modura ikusmiratuz gero, erraz egingo zaigu ondoko puntua konprenitzea. Adibide batetik hasiko nahiz:

- (1) Nik gurau (gurago) dot hau beste hori baino;
- (2) Nik nahio (nahiago) det hau beste hori baino.

Bi aldaki ditugu hor:

- gurau vs nahio;
- dot vs det

Deskribapen gramatikalari gagozkiolarik, ez dute ezer arbuia-garririk, eta akatsik izatekotan, berdintsua lukete. Dudarik ez, ordea, giza estatus ezberdina dutela, zeren eta, egungo hiztunen kontzientzia praktikoan, (2) erabilera beste hura (1) baino igoagotzat joko baita. Eta ez dago inolako paradoxarik: arrazoi nagusia, (2) formak duen prestigioa da. Esan nahi baita, begirune ezberdina dutela. Arrazoi sozialak dira hor tarteko. Bistan dago, iritzi linguistikoez gain, besteren bat ere badela nahastean: forma baten prestigioa edo gizarte-itzala. Hots, norma soziala. Gauzak, bada, ez datoz soilik hizkuntza barruko dimentsioaren arabera.

Puntu honetan zerbait luzatuko naiz, saihebidetuta eta gaizki-ulerterik askoren edo gehienentzat iturri baita. Areago, hauxe da kontu bat Euskara Batua/Euskalkiak korapiloa askatu nahi bada, urratsez urrats garbitu beharrekoa. Labur esateko, «h»aren arazoa ez da soilik auzi ortografikoa, hots, ez da «r» kakoxtunaren parekidea. Zergatik, bada?

Araueak, legeak, normak, jarrera arauemaileak, jarrera normatiboak... Zer ditugu eta nondikoak ditugu? Egia esango bada, aipatu terminoen pean errealitate ezberdinak sartzen dira. Gorago, hizkuntzaren bi egituraketa-maila aipatu ditugu, linguistikoa eta soziala, hain zuzen. Ondotxo dakigu jakin bereizkuntza hori kontzeptuala dela, errealitatean maila biak bateratsu eta nahasian suertatzen baitira, baina gure lanerako oso argitzailea gertatuko zaigu. Bereizkuntza horri jarraiki, bi jokabide edo jarrera arauemaile bereiz ditzakegu, biak preskriptiboak baina desberdinak erabat: arautegi linguistikoa n arabera, bata; prestigio edo itzal sozialaren arabera, bestea. Esan bezala, biak dira preskriptiboak, baina hala helburuetan eta edukietan nola arrazoi eta diskurtsoetan, erabat ezberdinak ditugu. Eta nik, prestigiosko norma edo araua zertan datzan eta nolatan eragiten duen, nondikoa dugun, zein diskurtso-motaz azaltzen den, argitu nahi nuke.

Geroago ikusi ahal izango dugunez, prestigiosko jarrera deritzagun horrek, ez du lotura zuzenik gramatika sortzaileko hizkuntz arauekin, ez eta Coseriu-ren "Sistema, Norma eta Hizkera" delako bereizketarekin ere.

Jarrera arauemaile ororen lehen urratsa, aldaki edo aldaera baten finkapena eta hautapena gauzatzean datza. Zein ere

den araua edo norma, hautaketaren ondorioa da betiere, aukuraturiko aldaera, ondoren, ohizkoa —normatiboa— izango delarik eta bestea(k) markatua(k): sinonimoa(k), bitxia(k), beste hizkuntz maila batekoa(k), itzal gutxikoa(k), arbuiagarria(k)... Fasealdi hau ederki azaltzen du I. Sarasolak ondoko pasarteotan:

«Ahozko aldaera eta baliabideen ugarikerian idazleek egiten duten hautaketa izan da, nonnahi eta noiznahi, batasun-bidearen abiaburua.» (Sarasola, I. (1984), 26 or.)

«Labur bilduz, euskal hitz ohizkoak —hau da, gure literatur tradizioaren ondarea—, eta orain arte euskal testuetan ez agertuarren ezinbestean hartu behar ditugun nazioarteko hitz orokorrak ahal den zehazkiena finkatzen ahalegindu gara batipat. Denpora mugatua denez gero aukera egin izan behar dugu.» (Ibidem, 27 or.)

«Euskara batuaren eta euskalkien arteko arazoan, hizkuntzaren egungo egoerak gure ustez eskatzen duen zabaltasuna izan dugu gidarizat. Euskara batua dela eta, euskalki guztietan edo ia guztietan erabiltzen ez diren hitzak baztertu nahi izateak murrizte kaltegarria besterik ez liguke ekarriko. Aitzitik, uste dugu tradizio gutxienezkoa duen hitz orok lekua duela standard idatzian. Euskara batuak, definizioz, onar ezin dezakeen gauza bakarra, hitz bakar batentzako forma-aniztasuna da. Baina forma-aniztasun hori ez da etimologiaren arabera epaitu behar. Hemen ere erabilera dela irizpidea iruditzen zaigu. Hortaz ez dago zertan ez onartu esannahian nahiz hizkuntz mailan desberdintasunen bat agertzen duten aldaerak: *aipatu / aiatatu, jardun / ihardun, igaro / iragan, ukitu / hunkitu, itxi / hetsi* eta are *azken / atzen*, esate baterako. (...)

Haria bir-hartuz, batasunak *baztertze* baino areago *sailkatze* eta *mailakatze* esan nahi badu, hainbat hitz baztertu behar ez direla esateak ez du esan nahi denak nahaste erabil daitezkeenik. Idatzizko standard-a anarkia kaltegarri horretatik begiratzeko saio gisa hartu behar dira atal honetan adierazten ditugun argibideak.» (Ibidem, 34-35 or.)

Sailkatze-mekanismo honi darraikion urratsa jeneralizazioa litzateke, eta etapa honetan, lehentasuna izango lukete aldaera batzuek, «erabilpenerako gomendioa», hain zuzen. Batzuk hobetsi egingo diren neurrian, beste batzuk, gutxietsi edo gaitzetsiak izango dira. Edota, baztertuak. Bestela esanda, *selekziobidezko* praktika etorriko litzateke. Era berean, zentsura

eta debekua martxan jarriko dira, erabilpen bat —lekto bat— babestuz batipat. Dudarik ez, guzti honek beste konkurrente-kideen kaltetan (?) eragingo lukeela.

Ekinbide honen diskurtso-moldea, honako terminoetara bil daiteke: nolabaiteko kirurgia, derrigorrezko galera, mozketa, aberastasuna eta bizitasuna sakrifikatu beharra, anarkia erremediatu beharra, beso ustela ebaki beharra gorputz osoa biziko bada, ... eta guzti hori, agian, maila batzuetara mugatuz, erabilera formaletara eta idatzizko esparruetara. Honela dio K. Mitxelenak: «Batasunak, edozein batasunak gero, galera berekin dakar, ez da, hasi berrian behintzat, 'amaren hizkuntza' izango, esperanto-usaina itsatsiko zaio noraezean, ñabardura aberatsik gabe agertu beharko du jendartean.» («Pro domo», in Altuna, P. (1972), *Mitxelenaren Idazlan Hautatuak*, Etor, Bilbo, 223 or.). Halaber, M. Zarateren *Idatz eta mintz* izeneko alegia mingotsa.

Dena den, hautaketa eta jeneralizazioaz aparte, hots, selekziobidezko praktikaz gain, bada beste aritze-modu bat ere, *espezializazioarena* hain zuzen, zeinetan aldaerek, erabileraren ondorioz edo, alde berezietarako bidea egiten duten, alde aurretiko erabakirik gabe. Jokabide honen diskurtsoa, hizkuntz mailez eta hiztegi-sarre ren araberrako adieraz mintzatzaren da.

Jo dezagun orain arteko arautegi edo normatibaren ahaleginak, erabilera eta erabilpen linguistikoen estabilitatea eragitera zuzenduak daudela batipat, hizkuntz formen egonkortasuna gauzatzea dutela helburu. Bai selekziobidezko joeran, bai espezializazioarenean, kasu bietan, hizkuntz aldakuntza gidatu (kontrolatu) baten aurrean geundeke, barnealdetik eragiten den kontrolpean.

Baina, goian zehazturiko jokabideez aparte, izan ohi da kanpoko kontrol eta gobernurik. Beste normarik ere bai, beraz. Areago, maila horretako normaz izan ohi dira lehia eta eztabaida gehienak. Jarrera normatiboa gaizki zedarritua geratzerik nahi ez badugu, bada, derrigorrezkoa da dimentsio hartaz kargu egitea.

Deskribapen linguistikoetan itxuratu hizkuntz portaerek suposatzen dituzten balioak ez dira, inolaz ere, «unibokoak» edo neutroak, analogikoak eta sinbolikoak baizik. Hizkuntz for-

mei ez zaie nahikoa, ohizko bideetatik soilki datorkien justifikazioa, «benetako» legezatasuna, ongi zein gaizki eratuak egon, prestigiozko erabilera bereganatzetik jasoko baitute. Zera esan nahi dut, hizkuntz formek dituzten prestigio eta itzala, ez dagozkiela soilik «factum grammaticae», edota «factum linguae» diren aldetik.

Esan beharra dago, euskarak, zoritxarrez, ez duela prestigiozko normarik izan, goimailetakoa jendea, gaztelaniaz edo frantsesez mintzatu da eta. Handikiek, burgersek eta handimandiek ez dute ez «estilorik», ez eta «normarik» ere produzitu euskaraz. Ez dute euskararekiko interesik erakutsi. Hobeto esanda, agertu duten interes bakarra, euskararen aurkakoa izan da: «*Hábleme Vd. en cristiano*», eta «*¿Me lo dice Vd., por favor, en castellano?*» Horra hor prestigiozko norma eta exigitzen den «solidaritasuna». K. Izagirrek dioen bezala, burgesiak produzitu duen gauza bakarra superestruktura izan da, euskararen kontrako «norma» (K. Izagirre, *Euskal lokuzioak*, XIX. or). Eta horra, Euskara Batua/Euskalkiak eta Norma-kontuetan (auzitan) sartzen garen guztietan, kontzientzia nazionaleraino iritsi beharraren zergati nagusia.

Eta berriz harira itzuliz, argi utzi nahi duguna honako hau da, hizkera estandarretako arauak, zentzu tekniko batean, ez dira bakarrik arau gramatikalak, ez eta besterik gabeko historia gramatikalak, ezta «guztion onerako» gauzatu ekimen inozoak ere. Zeharbidez, beste interes aitorgabeak tartekatzen dira betiere, arauak posizio estrategikoak bilakatzen direlarik. Erresistentziak barne. Prestigiozko normatibak edozein mailatan eragin dezake gainera, hautaketatik bertatik hasi eta azpi-ñabardurak eta adiera berriak ezartzerainoko une guztietan.

Esanguratsua eta berebizikoa da jarrera honen diskurtsoa. Azter ditzagun hizkuntz balorapenak burutzerakoan erabili ohi duen zenbait termino:

- «hizkuntza ona»
- «hiztun onak»
- «autore onak»
- «ongi (ondo) mintzatu»
- «hutsak»

- «erabilera ona/txarra»
- «gaizki mintzatu», «gaizki esan»
- «behar bezala hitzegín»
- «ez da esan behar», «esan behar da»
- «ez da esaten»
- «mintzo gaiztoa»
- «euskara gaiztoa»

Ikusi ahal denez, ia denak moral-eremuko kontzeptuak dira. Egia esan, hizkuntz erabileren balorapenak antzeman eta formalizatzerakoan, moral-e remuko formalizazio eta terminologiaz baliatzen da gramatika-disziplina. Horregatik, *gramatikal / ez-gramatikal / agramatikal...* gisako kontzeptuek ez dute inolako baliorik horrelako kasuetan. Normatibitateaz jarduterako unean, hizkuntz zientzietan, betiere moralarekiko analogia formalekin topo egiten da ezinbestean. Indize ezin a rgiagoa dugu honako hau: «... *pues hablar mejor implica pensar mejor*» (DCB, Ministerio de Educación y Ciencia ESO, 1989, Madrid, 378 or.). Baieztapen hori ezinezkoa litzateke gramatikarik normatiboenean ere. Bestela esanda, gramatika sortzaileko arauetatik eta Coseriuren azalpenetatik nekez justifika daitekeela diogu. Honenbestez, prestigiozko arauaren edukia eta gramatikazkoarena, izatean zein helburuetan, ez dira baterak, arau bera ez diren legetxe. Honako edo halako formei ematen zaien lehentasuna, ikuspuntu eta solidaritate bereziak estaltzen ditu, nahiz eta guztion onerakoa dela aldarrikatu. Areago, «erabilera ona» erreferentzi puntu gisara hartuz gero, zaila gertatzen da hautakeraren sistematizazioa egitea.

EUSKARAREN NORMATIBA TRADIZIONALA

Praktika normatiba «zaharra»

Euskararen estandarizazioa mamitu eta planifikatzeko aha- leginak eta saioak lehenagokoak diren arren, 1968an hartu zen, zinez eta formalki, euskara idatziaren batasuna bideratzeko eginkizuna, berorren alderdi arauemailea Euskaltzaindiaren eskuetan utziz.

Aipatu data bitartean euskaraz mintzatzen zirenek, halere, izan zuten normarik eta mugapenik hizkuntz kontuetan. Ez pentsa «liberal hutsak» zirenik, ez eta monoide aske baten antzera funtzionatu zuenik euskarak. Halaber, izan zen borrokarik, lehiarik eta baita morroitzarik ere. Bazekiten zer zen hizkera dotorea eta ona, jasoa eta kaxkarra, arrunta eta jantzia. Baziren azken putzak eta goimailako hiztunak.

Eta berriz ere parentesi bat egin beharra dago, arazo larri bat aipatzeko, larrietan larriena akaso: Euskara/Erdara(k) arazoa, zeren eta lehenbiziko mailaz goratzea, hizkuntz aldatetarena izan baita. Argi dago morroitzapenik sakonena eta oinarrizkoena erdarak euskarari ezarri dion «norma»k eragin duela. Eta euskaldun gehienok, euskararekiko mamitu irudikapena, «norma» (normalkuntza) baizik, «kontra-norma» gertatu zaio euskarari. Beraz, euskaren barruan bertan ageri diren jarrera normatiboez mintzatu baino lehen, oso kontuan eduki behar den izari edo dimentsioa litzateke. Erdal legeak, larru gorritan utzi gaitu eta utzi ditu gure buruak, euskara bigarren dibisioko hizkuntza bihurtuz, bigarren mailako zereginetara mugatuz, besteak beste, eskolarik gabe, administratziarik gabe, eta abar. Prestigiorik izateko ere posibilitate eta biderik gabe. Euskal hizkuntzatik handikaldera atera gaituen norma dugu hura. Hortik, bada, egungo burua altxatu beharra, besteen pareko izan beharra, eta abar. Autodesprezioa eragin du, deskalifikazioa. Eta oraindik ere, ez dira zimeldu, ezta isildu ere norma haren aldeko hitzak. Aurten bertan (1992) jasan du euskarak erasorik ugari, besteak beste, Euskararen Legeama (Nafarroan), Frantziako Parlamentutik («frantsesa da Errepublikako mintzaira») eta EAEn, F. Buesa, Jaurlaritzako Hezkuntz sailburuaren eskutik.

Dena den, euskarazko hiztunek izan dute norma-esperientziarik. Hitztun orok izan ditu bere nekeak eta zailtasunak, euskararen erabilpenetan eraginik izan dute prestigio eta aurriritzikontuek. Arazo honetaz diharduelarik, honela dio K. Zuzok:

«Baina euskara/erdaren artean dagoen desoreka hori errepi-
katzen da euskararen barruan ere:

Gainekaldean: Beterriko gipuzkera, Lapurdiko kostatarra, eus - kara batua.

Azpikaldean: gainontzeko euskalkiak.

Iparraldean Lapurdiko kostatarra (hau da, Donibane-Lohizune, Ziburu, Sara, Azkaine eta inguruetakozko hizkera) izan da betidanik dotoreentzat eta onentzat jo izan dena eta gainontzeko alderdietako euskaldunak hura erabiltzen ahalegindu dira. Hegoaldean, osterara, Beterriko gipuzkera (alegia, Tolosa, Astigarraga, Hernani eta inguruetakozko hizkera) izan da goimaila hori bereganatu duena. (...)

Bizkaierari mugatuz, oso sustrai sakonak ditu bizkaieradun hiztunek euren euskaldia (nonbait ere itsusia eta traketsa delakoan) alde batera utzi eta gipuzkerara (hau, berriz, politagoa eta gozoagoa delakoan) jotzeko ohiturak. (...)

Lotsa eta konplexu honetaz hobeto jabetzeko nahikoa dugu bizkaieradunen izkribuak irakurtzea. Nekez erabiliko dizute euren euskalkiko hitz eta esamolderik.» (K. Zuazo (1989a) 31-33 or.)

Guzti honekin zera esan nahi dut, euskarak izan duela tradizio normatibo bat. Jarrera honen ezaugarriak, hauexek lirarteke:

1. Enpirikoa
2. Psikologiabidezkoa
3. Ez-determinista

Enpirikoa esaterakoan, aldaera eta aldakiak hautatzerakoan hiztunen irizpide eta balorapenak oso kontuan hartzen direla esan nahi da, haien eragiletza betea edo delarik. Ez da harritzekoa hiztun batek bere erabilera gaitzestea, beste batena hobetsiz, bizkaieraren formekin askotan ikusten den bezala. Itzal horren osagaiak ugariak izan ohi dira: tradizio literarioa, multzo sozial kontsideratuagoak, jakitunagoak, eta abar. Aldaera legitimoa(goa)ren onarpena eta errekonozimendua edo aintzakotzat hartzea, ia ahobatekoa da. Jokabide honetan, *zerk korritzen du? galdera, zer dago erabakita?* baino erabakiorragoa litzateke.

Bestalde, *psikologiabidezkoa* esaterakoan, instituziobidezkoari kontrajartzen zaio, erakundeak publiko zein pribatuak izan. Euskararen kasuan, nahiz eta estandarizazioa gauzatzeko lehen urratsak Euskaltzaindia sortu zenekoak izan (ikus

Euskera, 1992), jarrera arauemailerik ez du (zaio) bereganatzen 1968 arte. Aurreko presioak, gomendiozkoak dira, eta autoreen arabekoak. Esan behar, euskarak ez duela euskarazko irakaskuntzarik izan, ezta testugintzarik, ezta hiztegigintza ofizialik, etab.

Era berean, homelakoetan, *ez-determinista* izaterik besterik ez dago. Eginmolde tradizionaleko prozesuan ezinezkoa da espero diren emaitzak alde zuzenetik zedarritzea, hau da, hasieran inplizituki amaieraren nolabaiteko kontrola izatea.

Arlo hau bukatzeko, deskribatu egoeraren ondorioz edo, eta literatur tradizioen arabera, «lau norma» edo «norma lau-koitza» izan duela euskarak esan behar.

EUSKARA BATUA

Hemen ezin gara Euskara Batuaren aurrehistoria, historia, gorabehera, eta abar birgogoratzen hasi. Gainera, guztiorik, nezakeen neurrian behintzat, egina dago. Gai honi buruzko bibliografia ugaria da. Kultura bibliografiko oso bat sortu duela esatea, ez litzateke arinkeria. Nolanahi ere, kontsiderazio pare bat egin nahi nuke.

- Euskara Batua, historikoki, ez da soilik arazo linguistikoko hutsa, zerbait askoz zabalagoa baizik. Euskal bizitza osoaren instantzia kritikoaren bideratzaile bilakatu zen: alderdi politikoena, forma sozialena, ohiturena, literaturarena, etab. Euskara Batua «urbanoa» dela esaterakoan eta aurreko hura «baserriarra», auzipean dagoena ez da bi forma desberdinen arteko kontua, bi mundu edo bi eduki baizik. T. Agirreren *Gara* nobelako irudiaren arabera, «baserriaren tesia» «kalearen tesia»ri kontrajartzen zaio. Euskara Batuaren identitate historikoa, hizkuntzazkoa ezezik (baino gehiago) sozio-kultural-politikoa da. Dena den, garai hartan (1960-70) Euskara Batua *corpus* linguistikoko gisa eginkizun dago, ez da oraindik segurua bere «formatan» ezta iritzietan ere, ez da tinkoa... batasun psikologiko baten ilusioa eragin eta bideratzen bazuen ere. «H»a bera bakoitzak bere ustera jartzen du, ez du koherentzia ortografikorik. Zer erreferentzi puntu zen Batua, linguistikoki mintzatuz gero? Zein zen bere literatura? Zer hornidura sozial zen Euskara

Batuarena? Batuaren «marko sinbolikoa» eztabaidatua agertzen zaigu, hastapenetakoa, eta eraikuntza betea baino gehiago «erreakzioa», «aurreko batasuna alferrikakoa dugula» eta «eten dugu lehenengo ideologia bateratzailearekin» dioena.

- Baina ezin uka, halarik ere, Batuak arteroko mentalitate linguistiko eta kulturalaren aldaketa eragin izan duenik. Euskararen estandarizazioa eta normalkuntza izan ditu helburu nagusizat, besteak beste.

BEHAR GORRIEN PEAN BIDERATUTAKO ESTANDARIZAZIOA

Euskara Batuarena, zein ere den ikuspuntua, egoera historiko batean gauzatutako erabaki historiko bat izan dela, ez dago inolako dudarik. (Ik. Michelena, K.... Torrealday, Joan Mari (1977), (156-160 or.). *Jakin*, 34 zk., (1985), Lete, X.) Bibliografiako deskribapenetan azaltzen denaren arabera, sekulako garrantzia du konstatapen batek: ezinbestekoa dela euskararen modernizazioa, bero r ren lehen osagaia estandarizazioa izanik. Modernizazioa, honela definitzen ahal da bere eduki semantikoetan: kultura hiritarra, industrialia, teknikoa eta zientifikoa (Ik. *Jakin*, 34 zk.). Honela, bada, «normalizapena» da euskal hizkuntzarentzat eskatzen den lehen gauza, hau da, kultura modernoaren alderdi eta maila guztien adierazpide izateko gaitzea euskara. Bestalde, eskatzen den hori euskararen eta euskaldunen izenean eskatzen dela, ez dago esan beharrik; baina, hala eta guztiz ere, argi utzi behar da, oraingo honetako Euskara Batua eta «euskalki guztien oinarrian eta 'aurretik' euskara batua dagoela», «Euskararen batasun-bidea funtsezko euskara hori aurkitzea eta arautzea besterik ez da» esatean bi objektu ezberdinez ari garela. Horrelakoetan, ez da komeni erreduktibismorik egitea, zeren eta «betidaniko euskara batuak» eta Euskara Batuak —maiuskulaz ematea truku ortografikoa besterik ez da bi objektuak bereizteko— bi ibilbide ezberdin suposatzen baitute, ondoren ikusiko dugunez. Nondik, bestela, diskurtso hura: «iraultza», «urbanoa», «aurreratua, aurrerakoa», «dena hankaz gora jartzea», eta abar? Eta nondik, «euskara batuaren» etsai izan gabe, Euskara Batuaren etsai bilakatzea?

Arestian esan da, 1968a dugula estandarizazioan mug a-marra garbiena eta bi joera desberdinen mugarri, hizkuntz eta hizkuntz politikaren mentalitate osoa kuestionatzen delarik. Erregimen zaharrari beste berri bat kontrajartzen zaio. Ildo honetatik, hizkuntza arazo politiko eta nazional bilakatzeko da, aurreko urteetan inoiz ez bezala, estandarizazioa, normalkuntza, modernizazioa eta nazionaltasuna elkarlotuz.

NORMATIBA TRADIZIONALAREKIKO DAKARREN DIFERENTZIA KUALITATIBOA

Nik honako jauzi kualitatiboak seinalatuko nituzke:

- Lehenengo eta behin, Euskara Batuak, zer eta «bere eskuko legea» nahi du, «euskara, hizkuntza osoa» aldarrikatuz. Euskararen eta euskararentzako «prestigiozko norma» ezin da alboko erdaretan ipini. Barrutikako itzala eta «gora» nahi ditu euskararentzat, erdarek gain-ezarri dioten «kontra-norma» esplizitatuz eta baztertuz. Horregatik, euskararen barneko garapena planifikatzea da jarrera berriaren helburuetariko bat. Lotsa alboratu, munduaren eta bezeroen aurrean, txiki edo handi, baina «osoa» azaldu euskara, inola ere ez gutxitua, edo a-normala. Duela urte batzuk, agintari batek esan zuen hura, «izan gaitezen serioak: fisika nuklearra euskaraz azaltzea ezinezkoa da», eta oraintsu beste batek, «euskarak etxean ibiltzeko balio du», gezurtatu beharko ditu. Exigitzen duena edozein hizkuntzari zor zaiona da, bizitza osoa eta kultura osoa euskararen bitartez ematea. Euskal Kulturaren arima izatea: eskolan, unibertsitatean, administrazioan... Laburbilduz, beste hizkuntzen pareko izatea, eta ez menpeko. Euskararen bezeroen artean politikariak, funtzionariak, goimailetako giza taldeak, burgesak, enpresariak... nahi dira. Zentzu honetan, erantzukizun historikoa bizkarreratzen da. Hona, bada, normatiba berriak dakarren lehen jauzi kualitatiboa: prestigiozko normatasuna eskuratzea, hots, *ofizialtasuna*, eta ez literaturazkoa bakarrik. Dena den, maila horretara iristeko, giza errealitatea falta zaio euskara estandarri, giza sail edo talde sozial homogenoa. Hori gabe, «fikzio» huts, «entseiu» eta «itzulpen» bilakatzeko arriskua dago.

- Bigarren ezberdintasuna, *norma laukoitzatik bakarrena* igaro beharrak dakarrena da. Eta hau kontu serioa da. Zer egin aurreko literatur tradizioarekin? Nolatan eskaini literatura euskaldunei? Zein literatura? Bere horretan utzi? Galdu? Batuaz eman? Pena merezi ote «*Abarrak*» batuaz ematea? Azken batez, batuaren norma «berriak» nolatan tratatuko ditu aurreko beste lau literatur tradizioak, hots, norma «zaharrak»? Eta berriro ere, euskararen batasuna, zelan ulertu behar da, zentzu numeriko batean, ale bakarra bailitzan? Hari-mutur hau, geroago hartuko da.

- Hirugarren ezaugarri deferentziala, *eraqiletza*rena da. Protagonista berriak dira euskal hizkuntzaren plazan. Norma ezartzeko era, modu eta agente berriak. Euskara Batuak erakundebidea hartzen du bere ezarpenerako: Euskaltzaindia, —arau emailea—, Eskola eta Unibertsitatea, Irrati eta Telebista, Argitaletxeak, iragazki eta kontrol ofizialak, dekretuak, eta abar. Eta hau, lehen aipatu dudan norma psikologikoaz guztiz bestelakoa dugu. Zeharo garbi eta zorrotz mintzo zaigu honetaz Aita Villasante, esanaz:

«Bada, ordea, zerbait Euskaltzaindiari artez eta zuzenki dago-kiona, berak bakarrik egin dezakeena, ezin utzizkoa duena, bere zeregin hautatua eta propioa duena. Beste hitzez esanik, galde dezagun Euskaltzaindintasuna, nolabait esan, zertan da?»

Erantzuna ez da zaila: hizkuntzari buruz arauak ematea. Horretarako dauka autoritate bat, eginbide eta eskubide bat, berari bakarrik eman zaiona. Hizkuntzan beharrezkoa da honelako autoritate bat egotea, honelako arauak emateko. Baina bat bakarra». (...)

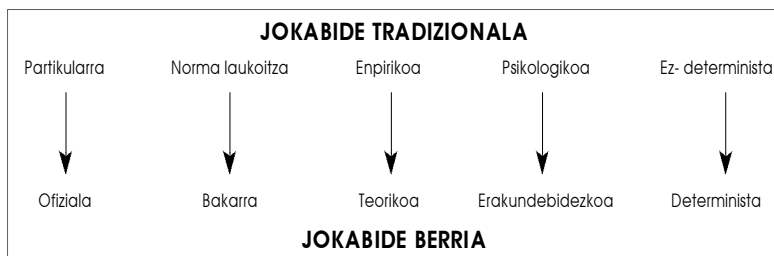
«Euskaltzaindiak ez du, bada, monopoliorik nahi euskararen aldeko lanetan: ez ikerketan, ez literaturan, irakaskuntzan, etab. Aitzitik, nahi du guztiok lan egin dezagun. (...) Baina, beste aldetik, hizkuntza erabiltzeko orduan zenbait gauza erabakiak eta baterauak egotea derrigorrezkoa da, eta gauza horiek erabakitzeko autoritatea norbaitek eduki behar du, eta hori hain zuzen, Euskaltzaindia da.» (A. Luis Villasante (1988), 135-140). (Egia esan, 135-140 orrialdeetan Norma ezezik Euskaltzaindia bera ere birdefinitu eta berrinterpretatu egiten da).

- Batuak dakarren jarrera normatiboaren laugarren ezaugarria —betiere normatiba tradizionalarekiko—, *erabilera gidatu bat* proposatzean datza, alde zuzetik esaten baita gauzak

nolatan gertatuko diren edo beharko luketen geroan. Emaitzak eta helburuak aurretiaz definituak daude. Hizkuntza ondo lotzeko eta zatikatuagoa ez dadin, hain zuzen. Hasieran, inplizituki, amaiera dugu, aldeztatik emaniko irteera. Eta ezinbestekoa da hipotesi bakarra formulatzea.

Esandakoagatik, eta atal honen konklusio gisa, zuzena derizot ondorengo baieztapenari, normatiba tradizionalak, normatiba anglosaxoniarrera edo egiten duela, eta 1968tik geroztikoak, eredu frantsesera. Nire pertzepzioa eta hipotesia egiaztatzeko, konpara beza irakurleak A. Luis Villasante (Op. c., 132-140 or. eta J. Intxausti (1989), «Iraultzaren hizkuntz politika», in *Jakin*, 51 zk., 69-85 or.)

Hona hemen bi jokabideen eskema:

EGOERA BERRIAREN ZURRUNBILOAN

Larregi ez luzatzearren, apunte modura arituko naiz. Gainera, jakinegiak gara guztiok, batzuk eta besteok, bakoitzak nondik jo dugun hizkuntzaren hautapenak bete-betean harropatu gaituenean. Eta ez dirudi erdibiderik egon denik. Joeren erabilera manikeorik ez da falta izan gure artean.

BI POLARIZAZIO

- *Euskara Batua/Euskalkiak*. Bi esperientzia euskararekiko: honako honetan, bizkaieraz irakasten dute, eta harako hartan, batuaz. Ofizialistak eta separatistak; benetako nazionalistak eta sasi-nazionalistak.

- *Bi pertzepzio eta sentsibilitate*: euskarak, biziko bada, ezin bestekoa du batasuna. Eta alderantziz, ez dago euskararik, euskara bizirik gabekorik. Elkarrekiko susmo txarrak. Bi «korrekzio» sistema: alde bakoitzak izan ditu bere mugazainak eta bere mugalariak, hots, «aduaneroak» eta «matuteroak», leialak eta saltzaileak. Alderdi bakoitzean izan dira leialtasun eta saldukeri kontuak. Bi alergia: dialekto kutsua duten esamoldeei hipersentsibleak; Euskalkitarak.

- *Bi eskema operatibo*: alfabetatze eta euskalduntze-prozesuetan; eskoralaratze-irizpideetan; argitalpenetan; irrati eta telebistarako nondik norakoetan; irakasleen hautaketan... Puntu bakarreko apologiak eta proselitismoak. Bi Akademia. Paralelismoa.

Dibertsitatea tratatzeko ekinmolde kontrajarriak: euskalkiek dakartzaten ugarikeria eta debaldekeriak ezabatu beharko, bizi nahiez gero; edota ezinbestekoak, itoak gertatuko ez bagara. Bi bide: batasuneranzkoa; euskalkietarakoa.

DISKURTSO BERRIAK

Alde bakoitzak, bere gustora aurkeztu du auzia bezeroen artean. Izan dira diskurtso eraikitzaileak edo paratzaileak, hots, zientifikoak eta iturri honetakoak, baina badirudi dibulgaziozkoak askosaz ere ugariagoak izan direla, eta ez pentsa erraza denik jakitea non eta zein diren egiazko azalpenak eta egiazko bazter nahasleak. Badira zuri-beltzean gauzatutako diskurtsoak: pan-batuzkoak, pan euskalkietakoak, esperantoak eta hiperbizkaierak, «argizkoak» eta «kaotikoak». Absolutuak eta zatikakoak. Baina izan dira, zorionez, ganorazkoak ere.

EUSKARA BATUA EDO ESTANDARRA: ERREALITATE KONPLEXUA

Egun, bi erresistentzi mota bereiziko nituzke

1. Norgehiagokari dagokiona. «Ez dugu etsiko» printzipioaren arabera. Jokabide honetan, Euskara Batua/Euskalkiak binomioan alde bakoitzaren funtzionamendua, autonomia ezezik, erreakzionarioa eta alergikoa da.

«Bereburua aurrerakoitzat duenak, ez du lehengo euskararik egingo; bere burua herrikoitzat duenak, ez du baturik edota 'horrelako baturik behintzat' egingo». Hor gauzak garbi daude eta argi erabakita baita ere.

2. Paradoxetatik (egoera paradoxikoetatik) sortu ohi diren erresistentziak. Beste hitzez esanik, errealtate konplexu bati zor zaizkion erresistentzi moduak. Gure arazoari dagokionean, konplexutasunaren zenbait iturburu aipatu ditugu dagoeneko. Berehala ekarriko ditut beste batzuk.

EUSKARA BATUA/EUSKALKIAK: ZERTAN LAGUN ETA ZERTAN TRABA

Euskalkiak korapilo, eragozpen omen dira Euskara Batua-
rekiko. Beharbada, elkarrekiko. Baina, zer diogu «korapilo»
esatean? Termino deskriptiboa ote soilik? Nik neuk termino
honekin zera ulertu nahi nuke, gauzak nahas eta batera suer-
tatzen direneko egoera. Baliteke gauza edo elementu batek
bestea elkar baldintzatzea, baina ez dela balorapenik egiten
pentsatu nahi dut. Korapiloa «problema» litzateke, aurrean
dugun oztopoa, baina gairitu daitekeen horietakoa, inola ere
ez «aporia», hau da, kale itsua. Orain arte esandako guztiaga-
tik, eta gure jokabideari atxikituz, ezinbestekoa deritzot korap-
piloko elementuen errepresentazio-moduei ekitea. Hots, non-
dikoak ditugu korapiloak? Zer da hor korapilotuta dagoena? Zer
da eragozpen? Saia gaitzen, bada, korapiloa behatzen.

Hiru arazo-gunetara bilduko dut hurrengo esatekoa: a)
Batua/Euskalkiak terminoen esanahia eta beraien arteko erla-
zioaren nondik-norakoa; b) Erlazio hori, nolatan pentsa dai-
tekeen; c) Jokabidea gauzatzeko printzipio nagusi batzuk,
edota, zertan lagun eta zertan traba?

- Zer diogu Euskara Batua diogunean? Eta zer «euskal-
kiak» diogunean? Zer erlazio-mota gertatzen da bien artean?

a. Euskara Batua, euskara da, hizkera idatziari dagokion agi-
tekoa eta beste zenbait arazotarako balio dezan moldatu dena.
Bestela esanda, idatziaren estandarizaziorako dago pentsatua
batez ere Euskara Batua. Arau-mota bat da, arau kodifika-
tua, atan be. Beraz, eta oraingoz behintzat, ez da ahozkoaren

e redua, eraginik izango duen arren. Edozein kasutan, ez dator ahozkoa «ordezkatzera». Euskara Batuaren egitekoa, honenbestez, hizkuntz estandarra izatea da.

Estandarizazioak, nolana ere, hizkera igonago, kultoago baten inguruan mamitu ohi den portaera soziala eskatzen du, beste hitzetan, hizkuntz komunitate barnean erabilera «zuzena» zedarritzen duten arau eta usadio multzoen kodeketa eta onarpena. Kodifikazioa, bestalde, hizkuntz zaintzaileei dagokie, idazle eta idazkariei, talde profesional eta kualifikatuei, aditu eta hizkuntz kontu horien ardura dutenei. Eta horrelaxe jakinarazten zaio hizkuntz komunitate osoari, beharrezkoa dela hizkuntzaren etengabeko zatikatzea geldiaraztea, elkar-komunikazioa ziurtatzeko elementu egonkorrez hornitu behar dela mintzaira, etab. Arteroko erabilerei (euskalkiei) nagusitu beharko zaie aukeratu aldaera, erabilera kultoetatik baztertuz euskalkiak. Hala, hizkuntz mailako aldaketa, arautzea eta finkapena (ortografiarena, morfologiarena, sintaxiarena, hitzen mailegutza moduarena, eta abarrena) ezezik, gizarte mailako aldaketa eta arautzea exigitzen ditu estandarrak. Aldaera estandarizatua, erakundeei eta arestian aipatu agenteei atxikitzen zaie, beraien elkar eragintza moduak, balore eta xedeak bideratzen dituelarik. Azken batean, «ord re scripturel» deitu ohi den hura. Kodifikazioa, beraz, ez da hizkuntzari berariaz zor zaion ezaugarria, hizkera berezi bati gainezartzen zaion tratamendu soziala baizik. Zeregin batzuetarako, dugun estandarra hobetsi eta beharrezko bihurtu beharko da (hartaz baliatu eta hura balia), eutsi egin beharko zaio, laster batean ezinutzizkotzat joz. Zentzu honetan, fabore merkea egiten diote hizkuntz estandarri gure Lehendakari eta beste goikargudunek, bakoitza bere euskalkietan eta hizkeran mintzatzen direnetan.

b. Bestalde, zer dira eta zer errepresentatzen dute euskalkiek? Euskararen hizkera bereziak dira, baina kasu batzuetan nolabaiteko «normatasuna» garatu dute, literatur alderdiari dagokinean behintzat. Euskalkien karakterizazioan lurraldeak edo geografiak badu zerikusirik. Euskara Batuaren onarpenak, hots, ofizialtasunak, haien jaiskera eragiten(-go) du arrazoi sozialei dagokienean, eta soilik euskalkiak izatera baztertu, hots, eremu mugatuak (balorapen linguistikoa eta soziala).

Egia esango bada, euskalkien artean ere izan da elkarrekiko balorapen eta lehiarik, norgehiagoka sozialik.

c. Euskara Batua eta Euskalkien arteko harremanen nondik-norakoa zirriborratua geratu da aurreko lerroetan. Dena dela, korapilo-korapiloan gaudenez, zertxobait gehitu nahi nuke.

Euskaltzaindiak, Euskara Batuaren eta euskalkien arteko harremanaren oinarriak eta irizpideak argi utzi zituen Bergarako Kongresuan, «euskalkiak eta tokian tokiko hizkerak aztertu eta landu behar direla», esanez, betiere «ortografia eta hizkuntzaren azpiegitura zainduz». Geroago, sarritan mintzatu da gai honetaz (ikus, 1979ko, martxoaren 9.eko agiria, eta *Euskera*, 1981 (683), 1982 (451), 1982 (433), 1983 (343), 1984 (185-191), eta abar luze bat. Halaz ere, praktikan, gauzak ez dira horren baketsuak eta bateratsuak gertatu, Euskara Batuaren onarpena ez baita erabatekoa izan. Gogora dezagun lehenago ekarri dugun pasarte luze hura. Horregatik, argi utzi behar da, hizkera estandarra ez dela inolaz ere arazo tekniko hutsa, azken batean, prestigiozko norma rena egiten baitu, eta prestigiozko normaren homogenotasuna ez da «teknikoa», axiologikoa baizik. Zera esan nahi dut, prestigiozko normari, halaxe izatea, ez dagokiola gramatikazko arrazoiengatik (arrazionalismo gramatikala edo linguistikoa), talde sozial baten eraginagatik (arrazionalismo axiologikoa) baizik. Hautatu erabilera ez da hautatzen zuzenena delako, edo formarik gramatikarena delako, den bezalako erabilera edo forma delako baizik. Hortik du koherentzia, hain zuzen. Eta, guztiori hortxe korapiloan dugu. Horrela, ez da nahikoa aldaera (erabilera-norma) ahulen aldeko agiriak eta ateratzea, era berean aukerak, bideak eta baliabideak ere eskaintzen ez bazaizkie. Bergauza esan daiteke Batuari dagokionean ere.

- Euskara Batuaren eta Euskalkien artean desberdintasunak direla ez dago dudarik. Areago, badirudi interes-sare ezberdinak hartaratzen direla, interesok askotan elkarren aurkakoak edo paraleloak direlarik. Nola pentsatu eta formalizatu desberdintasunok eta elkar eraginok? «Dialektika» honetako zerbait jokabide lehenago deskribatu dugu. Dialektika baina gehiago, «monolektika» zirudien hark. Esan beharra dago, egun —errealitatea eta ikerketak medio— izugarri zentzutu eta tajutu

dugula guztiok, batzuk eta besteok, gure diskurtsoa. Horretara, zenbait gogoeta ekarriko dut:

a. Zein ere den «Euskara Batua/Euskalkiak» pentsatzeko modua (erreflexioa), euskararen egoera kontuan hartuz eta egoera haren onerako beharko du izan.

Abiapuntu egokia deritzot K. Zuazok «Euskalkien geroaz» (*Jazten*, 1989, Iraila, 1.zk.) proposatzen duenari, zeren eta euskalkien geroa —eta euskalki guztiena— euskara baita, eta ez erdara(k). Eta hori laguntzera eta gauzatzera datorkigu, besteak beste, estandarra. Zentzu honetan, ezer akabatzen eta baloratzen (egoera kaotikoa, zatiketazko troka...) baino gehiago hizkuntzaren beraren garapena eragitera letorke: modernizaziorako eta idatzizko edozein arlotan erabili ahal izateko aukera litzateke. Edozein kasutan, euskalkiak ez dira hizkuntzaren egoera kaotikoak, estandarizazioak horrelakorik leporatu nahi badie ere. Horregatik, nik gaurkoan luzatu nahi nukeen proposamena, ez da interesen eta joeren hala-holako adiskidetzeko-ekitaldirakoa, elkarren errekonozimendurakoa baizik, zeren eta, etsaiak izango direnentz ez badakit ere, gutxienez ezin dira lagun faltsoak edo ustelak izan. Norbaitek esango du, hori paralelismoari bidea ematea dela; jakin beza euskara estandarrek izango dituela euskalkiez bestelako tentsio eta desobedientziak. Agian, badituela dagoeneko! Eta ez dira «bizkaieradungandikoak». Nik ez dihardut *funtzionamendu paraleloak* aldarrikatzen; bai, ordea, *dimentsio* eta *exigentzia pluralak* proposatzen, hots, lekto anitzak. Pentsa liteke, lekto-aniztasuna, ez ote den gero gehiegikeriazko luxuetan ibiltzea; ez dugu, zoritxarrez, inolako luxurik, errealitateak baitiosku gurea ez dela ugaritasunaren dialektika, eskasiarena baizik; eta apur horri eutsi behar zaio, batez ere murriztapenak galera baldin badakar. Honenbestez, Euskalkiak, lekto ezberdinak...ez dira halabeharrezko gaitzerdiak, ezta euskal gramatikaren arerioak ere; era berean, euskalkiek modu positiboz jo beharko dute beren gainetik dagoen norma edo lekto estandarra, haren printzipio nagusiak onartuz eta errespetatuz, horretan ere ez baikabiltza luxuetan. Harremanak horrela pentsatuz gero, nolabaiteko «autonomia» luke erabilera bakoitzak, bere lege, arau, norma eta guzti, hizkuntz mailen arabera. Bestela aritzea, elkarri «motoa» saltzen ibiltzea iruditzen zait.

b. Esan berri dugu, Euskara Batua/Euskalkien arteko harremanak modu positibo batean pentsatu beharra dagoela, hau da, ezberdintasunak, interesak, indarrak, etab., dialektika positibo batean eman beharko direla, lehenengo eta behin, haiek identifikatuz, eta ondoren, errekonozimentua praktikatuz. Baina, diferentzia eta tentsio guztiek ez dute iturburu bera. Zentzu honetan, arazoari modu zientifikoagoz ekin behar zaiola uste dut. Iruditzen zait, zenbait diskurtsotan —batez ere, bigarren eskukoetan—, gogoeta-objetua mugikorra suertatzen dela, objetuen artean galtzen garelarik sarriegi. Esan nahi baita, kontraesanak eta doako baieztapenak uste baino ugariagoak direla. Mota honetako errflexio teoriko bat burutu nahiez gero, derrigorrezkoa da eremu desberdinetako zientzien presentzia. Sinplekeriak ondorio okerreko itsats luzea izan ohi du. Egoera bakoitzean jakin beharko da zein den auziaren iltzea eta nora jo. Hona zenbait une nagusi:

1. Hizkuntzaren estandarizazioa eta hedapena, bi prozesu ezberdin dira, hala xedeari dagokionean nola egitasmo eta baliabideetan. Ez dakit arazo beraren kara eta zaldi direnentz, baina iruditzen zait bi tratamendu diferente zor zaiela, behin eta berriz aipatu ditugun arrazoiengatik: besteak beste, estandarizazioaren eta hedapenaren eragileak ez dira berberak, ez dute programa edo egiteko bera, eta gainera, interes eta hizkuntzarekiko kontzientzia desberdinak azaltzen dituzte. Azken batean, indar sozial ezberdinak isladatzen dituztelako.
2. Gauza bera gertatzen da estandarizazio-prozesuaz eta eskolatzeko-prozesuaz (ikus, Idiazabal, I., Ocio, B. (1990)). Badakigu, estandarraren transmisiorako saialeku aparta eta propioa dela eskola-sarea, eskola «ordre scripturel» delakoari estuki lotzen baitzaio. Eskolak edozein «norma» onartu ez eta, ikasgelak «korrekzio-toki» gertatzen dira, batez ere klase apalenek jaso ohi dituztelarik zuzenketa handienak. Badakigu baita ere, eskola eta etxea bi ingurugiro desberdin direla, hala intelektualki (gaiak, etab.), nola —eta batipat— soziologikoki (interesak, erreferentziak, etab.). Beraz, ez da gauza erraza izango estandarizazioaren eta hedapenaren bi normak uztartzea eta suspertzea. Umeak etxetik dakarrenari eutsi nahi baitzaio, —eta

agian bultzatu, inolaz ere ez ordezkatu— zorrotz eta tentu handiz erabaki eta jokatu beharko du eskolak. Gainera, badakigu eskolako normak etxeokan eragina duela. Zama handiegia eskolarentzat!

3. Euskara Batua, produktu sozial gisa aurkeztua izan da, beste hitzetan, zerbait egina eta osotua bailego, corpus linguistikoan eta tratamendu sozialean. Besterik da, ostera, errealitatea. Dena den, Batuaren kodifikazioari ekin behar zaio, kodifikazio hori batez ere idazkeran isladatuko delarik. Hizkera idatzia esaterakoan, «ord re scripturel»a adierazi nahi da, ez letrazko maila edo grafiazkoa soilik. Ez dut uste espazio edo toki fisikoen kontua denik, adibidez, eskola, unibertsitatea, irratia, telebista, etxea, auzoa, etab.; dimentsio eta exigentzi maila kontua litzateke batez ere: gaiarena, mintzagaiarena, autoritate-intantziarena edota enuntziazio-instantziarena, portaerarena, berbal-di-motena, elkarreragin-moduena, helburuarena... horiek lirateke estandarra-euskalkiak (hizkera gisa) erabakitzeko benetako parametroak.
4. Ene uste apalean, hizkuntz egoeraren azterketa sozilinguistiko zientifiko baten falta nabari da. Kontzeptu soziologikoez, eduki edo indize linguistikoz hornituagoak beharko lirateke azaldu. Zein litzateke, kasureko, «behargin edo langile» bat, eta zein berari legokion perfil linguistikoa? Ez dezagun, gure barik, beste zatiketa oker bat asmatu: Batua vs Euskalkiak = estandarra vs ez-estandarra = jakitunen hizkera vs ez-jakitunena.
5. Hizkera idatzian ziren eta diren estualdiei behar bezala erantzuteko ekin zaio estandarizazioari. Baina, ahozkoa erabat kanpo geratu da; kanpo ezezik, neurri handi batean, baztertua eta «juzgatua» ere bai. Egia esango bada, hizkera idatziaren inguruan egin dira egin izan diren ikerketa gehienak, eta hantxe dute, seguruenik, «ekarpen» edo gerorik ahulena euskalkiek. Ahozkoaren murrizketa erabatekoa da. Ia-ia ez dugu ahozkoaren irakaskuntzarako metodorik ere. Lanak izango ditugu gauzak bere onera ekartzen eta orekatzen. Eta honek bereziki ukitzen du euskalkien esparrua, hots, erabilera ez-estandarrik.

Espazio propioagoak edo, zehazteke daude. Badirudi gero-rako baizik berandurako utzi dela ahozko euskara.

6. Bestalde, Batua/Euskalkiak arazoan ez daude euskaldun guztiak berdin konprometituak; askok ez daki zer pasatu den edota zer pasatzen den ere. Are gutxiago zer etorkizun duen batak eta besteak. Ezin zaio —eta errespetu osoarekin diot— txirrindulari bati «batuaz» mintzatzea eskatu, nahiz eta telebistarako izan. Ez da hori bere neurria, ez baita telebistako lokutorea. Euskaraz arituz gero, mintza dadila segurtasun gehien duen kodean. Herriari, estandarizaiorako deialdia luzatu zaio, baina zein da hari dagokion erantzukizuna? Ikasi beharra ala onartu beharra? Badakigu hitz egiten jakiteaz ez direla hor akabatzen hizkuntzari buruz jakin behar diren gauzak, alfabetatua izatera edo iritsi behar baitu hiztunak. Baina, hortik estandarraz jabetzera bide luzea dago.
7. Inplikazio pedagogiko eta didaktikoei dagokienez, intuitiboki jardun da, ditugun formalizapenak norantza bakar-rekoak eta parametro gutxitakoak direlarik. Eta zuzena eta egokia ote da berdintasun formala, alde zurretiko diferentziak tratatzeko?

- Oraintsu arte, euskara euskalkietan soilik bizi izan da (ez, horratio, batasunik eta normarik gabe!), eta gaur bertan ere euskalkietan funtzionatzen du neurri handi batean, ahozkoan behintzat. Oso kontuan izateko datua da berau. Zentzu hone-tan, euskalkietan funtzionatzea, euskararen onerako litzateke, inolaz ere ez haren kalterako. Ez da luxua, beharrian histo-riko bat baizik. Areago esango nuke, norbere euskalkiaz gain, beste bat gehiago ezagutzea, mesedegarri litzatekeela, zeren eta erreferentzi puntuak ugariagoak eta seguruagoak izango direlako orduan. Ildo honetatik, euskalkiak gaur egun erfe-rentzi puntu derrigorrezkoak dira, ez bakarrik erabilera pro-gramatzeko orduan, euskara behar bezala lantzeko baizik. Eta Hizkuntza Politikarako Idazkari Nagusiari eta Euskararen Aholku Batzordeari dagokie, Batuaz bestelako aukerak, bideak eta pedagogiak asmatzea.

Hona beste kuestio bat: nolatan bilakatu egun euskarazko hiztun, ahalegin horretan larrua utzi gabe edota bizi guztia

hipotekatu gabe? Hara, euskararen solas edo lasai-espazioak behar ditugu, hiztunari lazoa jartzen baitzaio beti eta alde guztietan, hiztun «idealaren» lazoa, hain zuzen. Euskaldun jatorra, urruneko intxaurraren parekoa da: hartaratu eta ezer ez da. Zeintzuk dira gure komunitatean euskal hiztun izatearen goi-barrenak? Zein norma da berea? Egia esango bada, oso heterogenoa dugu hiztunaren figura, ustela gero. Aitorren hizkuntzan ere, seme guztiek ez dute «gora» bera izango, eta hiztun askoren elea, belearen elea «bihurtzen» da mikrofono bat aurrean jartzen diogunean. Bestela esanda, haren euskalkia eta hizkera, azkeneko mamu gorria gertatu ohi da, eta bizkaiera-duna bada, euli-kaka eta azken putza. Hiztuna amaierarik gabeko ipuina da: ez-gaia, gaia baino juxtokoia, alfabetatu gabea, alfabetatua, euskaldun osoa, hobea, jantzia, goimailakoa, eredugarria... Horrelako kontuek morala jaten diote bati, gauzak alde aurretik ez badira erabakitzen. Euskara Batua ez da erabilera oro epaitzeko norma, eta euskalkiak ez dira estandarren norma.

Amaitzera noa eta iralurleak ez du, seguruenik, «Euskara Batua/Euskalkiak» arazoari buruzko laster-bide edo errezetarik aurkitu aurreko lerroetan, beharbada irtenbide hutsezinik ez dagoelako. Gehiago, baliteke neke berriekin topatzea. Horregatik, jardunari ekiteko hipotesia bat eginez bukatzen dut: *«euskara batua/euskalkiak» arazoa bere konplexutasunean ikusmiratzeak —aipatu datua kontuan izateak, besteak beste— zenbait ondorio eta efektu negatiboren «neutralizapena» eragin dezake.*

BIBLIOGRAFIA

- ETXEBARRIA, M. (1988): «Normalización y uso del euskara en la administración», *Revista Española de Lingüística*, Julio-Diciembre, Gredos, Madrid, 330-341 or.
- HUDSON, R.A. (1981): *La sociolingüística*, Anagrama, Barcelona.
- IDIAZABAL, I.; OCIO, B.: «Estandarización y escolarización: procesos paralelos e independientes. El caso del euskara», in Siguán, M. (coord) (1990): *Lengua del alumno, lengua de la escuela*, ICE-Universitat, Barcelona, 197-209 or.

- LAKA, I. (1986-87): «Hiperbizkaieraren historiaz», *Anuario «Julio de Urquijo»*, XX, 705-754 or.; XXI, 13-40, 409-424, 727-811 or.
- LAKARRA, J.A. (1986): «Bizkaiera zaharra euskalkien artean», *Anuario «Julio de Urquijo»*, XX, 639-681 or.
- MARCELLESI, J.B.; GARDIN, B. (1979): *Introducción a la socio-lingüística*, Gredos, Madrid.
- MICHELENA, L.: «La normalización de la forma escrita de una lengua: el caso vasco», in *Lengua y Literatura*.
- MITXELENA, K. (1972): «Pro domo», in *Mitxelenaren Idazlan Hautatuak*, Etor.
- MITXELENA, K.: «Aurkezpena», in I. Sarasola, (1983), *Hautalanerako Euskal Hiztegia*, GAP, Donostia.
- SCHOENI, G.; BRONCKART, J.P.; PERRENOUD, Ph. (1988): *La langue française est-elle gouvernable?*, Delacaux & Niestlé, Paris.
- VILLASANTE, A.L. (1988): *Euskararen auziaz*. Estella.
- ZUAZO, K. (1988): «Diglosia dela eta», in *Jakin*, 47 zk., 105-114 or.
- ZUAZO, K. (1989a): «Euskalkien geroaz», in *Jazten* (1989), Iraila, 1 zk.)
- ZUAZO, K. (1989b): «Euskara ote da bizkaiera?», *RIEV*, XXXIV, 75-90 or.